

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ СУДИ ПЛЕНУМИНИНГ
Қ А Р О Р И

07-сонли

2014 йил 23 май

Тошкент шаҳри

Суд ҳукми тўғрисида

Ўзбекистон Республикаси «Судлар тўғрисида»ги Қонунининг 17-моддасига мувофиқ, одил судловни амалга оширишда қонунийликни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш, суд ҳукмлари сифатини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми

Қ А Р О Р Қ И Л А Д И:

1. Суд ҳукми, жиноят содир этган ҳар бир шахсга адолатли жазо берилиши ёки бошқа таъсир чораси қўлланилиши ҳамда айби бўлмаган ҳеч бир шахс жавобгарликка тортилмаслиги ва ҳукм қилинмаслиги ҳақидаги жиноят суд иш юритувининг асосий вазифаларини ҳал этадиган, суд муҳокамасига яқун ясайдиган Ўзбекистон Республикаси номидан чиқариладиган одил судловнинг муҳим ҳужжатиدير.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 26-моддаси, Инсон ҳуқуқлари бўйича Умумжаҳон декларациясининг 11-моддаси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар бўйича халқаро пактнинг 14-моддаси ҳамда ЖПКнинг 23-моддасига мувофиқ, жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошкора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади.

2. Судлар ҳукм чиқаришда, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва ЖПКда белгиланган суднинг ҳукми қонуний, асосли ва адолатли бўлиши, фақат судлар томонидан, ошқоралик, жиноят ишларини ҳайъатда ва яқка тартибда кўриб чиқи-

лиши, судьялар маслаҳатлашувининг сир тутилиши, одил судловни фуқароларнинг қонун ва суд олдида тенглиги асосида, шахснинг шаъни ва кадр-қиммати хурмат қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш, иш юритилаётган тилни билмайдиган ёки етарли даражада тушунмайдиган процесс иштирокчиларига ўз она тилида ёки ўзи биладиган бошқа тилда ва таржимон ёрдамидан фойдаланишини таъминлаш, тарафларнинг ўзаро тортишуви, далилларнинг бевосита ва оғзаки усулда текширилиши, айбсизлик презумпцияси асосида чиқарилиши ва иш бўйича ҳақиқий ҳолатни аниқлаш тўғрисидаги жиноят процессининг муҳим принципларига амал қилдилар. Ушбу принциплардан ҳар қандай асосларга кўра чекланиш, ҳукми қонуний эмас деб топишга асос бўлади.

3. ЖПКнинг 465-моддасига мувофиқ судда иш қайси тилда кўрилган бўлса, ҳукм шу тилда, аниқ ва тушунарли ибораларда баён қилинади. Ҳукмда ноаниқ ибораларни ишлатиш, расмий ҳужжатларда ишлатиш қабул қилинмаган қисқартмалар ва сўзларни қўллашга, шунингдек, ишга оид бўлмаган ҳолатларни ёритиш билан ҳукми ортиқча тўлдиришга йўл қўйиб бўлмайди.

Ҳукм барча ҳолларда ошқора эълон қилинишини ҳисобга олган ҳолда, суд уни тузаётган вақтда қурол, гиёҳвандлик воситалари ва портловчи моддаларни тайёрлаш билан боғлиқ бўлган жиноятни содир этиш усуллари батафсил ёритувчи, шунингдек, фуқароларнинг шаъни ва кадр-қиммати камситувчи ибораларни ишлатмаслиги лозим.

Ҳукмга киритилган барча тузатишлар ҳукм эълон қилинишидан олдин изоҳланиши ва изоҳлар суд таркибининг барчаси томонидан имзоланиши лозим.

4. Иш бўйича ҳукм иш материалларида маълум бўлиб қолган барча камчиликлар тўлдирилгандан кейингина чиқарилиши мумкин. Иш бўйича исботланиши лозим бўлган барча ҳолатлар синчковлик билан, ҳар томонлама, тўла ва ҳолисона текшириб чиқилиши керак. Судланувчини жиноятни содир қилганлигини ҳам фош қиладиган, ҳам оқлайдиган ҳар бир далил, ЖПКнинг 95-моддасига мувофиқ ишга алоқадорлиги, мақбуллиги ва ишончлилиги нуқтаи назаридан баҳоланиши лозим.

Далиллар мақбуллиги нуқтаи назаридан баҳоланишида, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил

24 сентябрдаги «Далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал қонуни нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида»ги қарорида назарда тутилган тушунтиришларга амал қилиниши лозим.

Далилларни баҳолаш жиноят иши учун аҳамиятли бўлган мавжуд ҳолатлар ҳақидаги хулосаларни тасдиқловчи, рад этувчи ёки шубҳа остига олувчи фактлар ёки нарсалар тўғрисидаги маълумотларни акс эттирган тақдирдагина, ишга алоқадор деб эътироф этилади.

Текширув натижасида ҳақиқатга мувофиқ эканлиги аниқланган далиллар ишончли деб ҳисобланади. Судланувчининг айбдорлиги (айбсизлиги) тўғрисидаги суднинг хулосаларига зид бўлган далиллар ҳукмда нафақат кўрсатилиши, балки суд томонидан нима учун улар ишончсиз деб топилганлиги ва рад этилганлиги сабаблари асослантирилган бўлиши лозим.

Ҳукмда судланувчининг жинойий ҳаракатларини ҳам фош қиладиган, ҳам оқлайдиган далилларга асосланганда, суд уларнинг мазмунини ёритиши ва тегишли баҳо бериши лозим.

Агар иш бўйича жиноят содир қилганликда бир нечта судланувчилар айбланаётган ёки судланувчи бир нечта жиноятларни содир қилганликда айбланаётган бўлса, суд ҳукмда ҳар бир судланувчига нисбатан ҳамда ҳар бир айблов бўйича далиллар келтириши ва таҳлил қилиб чиқиши ҳамда хулоса қилиши зарур.

5. Судларнинг эътибори, ЖПК 22-моддасига биноан иш бўйича ҳақиқатни аниқлаш учун фақат қонунда назарда тутилган тартибда тўпланган, текширилган ва баҳоланган маълумотлардан фойдаланиш мумкинлигига қаратилсин.

Судлар ҳукм ЖПКнинг 26, 90 ва 455-моддалари талабига биноан фақат суд мажлисида текширилган ва суд мажлиси баённомасида ўз аксини топган далилларга асосланган бўлиши лозимлигини эътиборга олишлари керак. Суд ҳукмда, суриштирув, дастлабки тергов ёки бошқа суд мажлисидаги судланувчи, жабрланувчи, гувоҳларнинг кўрсатувларига, экспертларнинг хулосаларига ва тергов ҳаракатларининг баённомаларига, ЖПКнинг 443-моддасига мувофиқ, ушбу далилларга фақатгина суд мажлисида ўқиб эшиттирилган ва текширилгандагина, ҳавола қилиниши мумкин.

ЖПКнинг 104-моддасига мувофиқ, сўроқ қилинувчининг илгариги сўроқда берган кўрсатувлари фақат унинг ҳозирги

сўроқда берган кўрсатувлари тинглангандан кейин, шунингдек, ҳозирги ва илгариги сўроқларда берилган кўрсатувлар ўртасида жиддий қарама-қаршиликлар бўлганда; сўроқ қилинувчи судда кўрсатув беришдан бош тортганда; иш сўроқ қилинувчининг иштирокисиз кўриб чиқиладиган ҳолларда ўқиб эшиттирилиши мумкин.

6. Судларга тушунтирилсинки, қонунга зид равишда олинган барча далиллар юридик кучга эга бўлмаслиги ва ҳукмда акс эттирилиши, қолаверса, ҳукмга асос қилиб олиниши мумкин эмас. Қонунга зид равишда олинган далилларга тергов олиб боришнинг ноқонуний (руҳий ва жисмоний куч ишлатиш) усуллари қўллаб олинган далиллар ёки жиноят-процессуал қонунининг бошқа нормалари бузилиши (масалан, ҳимоя ҳуқуқининг бузилиши) натижасида олинган далиллар киради. Далил қонунга зид равишда олинган деб топилган тақдирда, суд ишдаги далиллар йиғиндисидан уни чиқариш тўғрисидаги ўзининг қарорини, қонуннинг бузилиши нимадан иборат эканлигини кўрсатган ҳолда, асослантириши лозим.

Далилни қонунга зид равишда олинган деб баҳолашда, суд ЖПКнинг 23-моддасида назарда тутилган айбсизлик презумпцияси принципи асосида, далилнинг мақбуллиги ва холислиги тўғрисидаги ҳар қандай шубҳа, агар уни бартараф қилишнинг имкони бўлмаса, судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозимлигидан келиб чиқиши керак. Бартараф қилишнинг имкони бўлмаган шубҳалар судланувчининг тўлиқ айби ёки айбловнинг алоҳида эпизодлари бўйича ҳам топилиши мумкин.

Ишда тўпланган далилларнинг етарли эмаслиги, далиллар қонунга зид равишда олинганлиги сабабли улар далил ҳисобланмаслиги ёки қўйилган айбловда судланувчининг тўлиқ айбдорлиги тўғрисидаги шубҳани бартараф қилишнинг имкони йўқлиги ҳақидаги суднинг асослантирилган хулосаси оқлов ҳукми чиқариш учун асос бўлади, бу ЖПКнинг 464-моддаси мазмунидан келиб чиқади. Агарда шахснинг айбдорлиги ҳақидаги шубҳани бартараф қилишнинг имкони бўлса, суд уни бартараф этиш чораларни кўради, агарда ЖПКнинг 419-моддасида назарда тутилган асослар бўлса ишни қўшимча тергов юритиш учун қайтаради.

7. ЖПКнинг 462-моддасига мувофиқ, суд айблов ёки оқлов ҳукми чиқариши мумкин. ЖПКнинг 23-моддасида назарда ту-

тилган айбсизлик презумпцияси принципи ҳукм турини аниқловчи мезон сифатида эътироф этилган.

Шу билан бирга, судлар ҳукм муайян иш бўйича чиқариладиган яқуний процессуал ҳужжат эканлигини ва муайян бир шахсни жиноят содир этишда айблилигини ёки айбсизлигини белгиловчи ҳолат эканлигини фарқлашлари лозим.

Шу сабабли, судларга тушунтирилсинки, ҳар бир иш бўйича суд муҳокамасида судланувчиларнинг сонидан қатъи назар, битта ҳукм чиқарилади. Агар судланувчига бир неча жиноят содир қилганликда айб эълон қилинган бўлса, суд, бунга асослар мавжуд бўлганда, унга нисбатан битта ҳукм чиқариб, айбловнинг айрим эпизодлари бўйича судланувчини оқлаши, бошқаси билан айбли деб топиши мумкин.

Бир неча шахсларга нисбатан иш кўришда суд, аниқланган ҳолатларга кўра, битта ҳукм билан барча судланувчиларни айбдор деб топиши ёки бирини оқлаши ва бошқаларини айбли деб топиши мумкин.

8. Судлар оқлов ҳукмини чиқаришга олиб келувчи, жиноий ҳодисанинг ёки жиноят таркибининг бўлмаслиги, жиноят содир этилишига судланувчи дахлдор эмаслиги тўғрисидаги асослар рўйхати ЖПКнинг 464-моддасида тўлиқ кўрсатилганлигини эътиборга олишлари лозим.

Оқлов ҳукми чиқарилаётганда, унинг тавсиф қисмида ЖПКнинг 469-моддасига биноан судланувчига қўйилган айбловнинг моҳияти; суд аниқлаган иш ҳолатлари, судланувчининг айбсизлиги тўғрисидаги суд хулосасини тасдиқловчи далиллар; судланувчининг жиноят содир этишда айби бор деб даъво қилишга асос бўлган далилларни суд нима учун ишонарли эмас ёки етарли эмас деб ҳисоблаши ёки нима учун суд жиноий ҳодисанинг ўзи юз бермаган ёхуд судланувчи содир этган қилмишни жиноят эмас деб ҳисоблаши; фуқаровий даъвога оид қарорнинг асослари баён қилинади.

Оқлов ҳукмига оқланганнинг айбдор эмаслигига шубҳа туғдирувчи ибораларнинг киритилишига йўл қўйилмайди.

Башарти, ЖКнинг бир ёки бир неча моддалари (моддалар қисмлари, бандлари) билан тавсифланган бир неча жиноятларни содир этганликда айбланган шахсга нисбатан оқлов ҳукми чиқарилганда, суд ҳукмнинг тавсиф қисмида ҳар бир модда (модданинг қисми, банди, айблов эпизоди) бўйича оқлашнинг те-

гишли асосларини кўрсатиб, айбловнинг асоссиз эканлиги тўғрисида асослар келтирилган ҳолда хулосани тузиши лозим.

Ҳукмнинг қарор қисмида ЖПК 470-моддасида санаб ўтилган барча кўрсатмалар тўлиғича ёритилиши лозим.

9. Жиноий ҳодиса юз бермаганлиги сабабли оқлов ҳукми (ЖПК 83-модда 1-банди) агарда судланувчи содир этганликда айбланаётган қилмиш судланувчи томонидан содир этилмаган бўлса, ёхуд назарда тутилган оқибат зиён етказилган шахс томонидан ёки кимнинг хоҳиш-истаги ва ихтиёрида бўлишидан қатъи назар, масалан, табиатнинг таъсир кучи натижасида содир этилса, чиқарилади.

Қилмишда жиноят таркиби бўлмаганлиги сабабли (ЖПК 83-модда 2-банди) оқлов ҳукми чиқарилади, агар:

жиноят сифатида назарда тутилган қилмишнинг аломатлари мавжуд бўлса-да, ўзининг кам аҳамиятлилиги туфайли ижтимоий хавfli бўлмаса (ЖК 36-модда);

қилмиш зарурий мудофаа ёки охириги зарурат ҳолатида содир этилган бўлса (ЖК 37, 38-модда);

қилмиш судланувчи томонидан содир этилган бўлса-да, бироқ Жиноят қонуни билан жиноят деб топилмайди (зарар ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида етказилса (ЖК 39-модда), буйруқ ёки бошқа вазифани ижро этиш (ЖК 40-модда), касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчилик (ЖК 41-модда);

шахс жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтганда (ЖК 26-модда) ва ҳ.к.

Агар ижтимоий хавfli қилмиш факти ва оқибатининг келиб чиққанлиги аниқланган бўлиб, бироқ суд муҳокамасида тақдим қилинган ва текширилган далиллар билан унинг судланувчи томонидан содир этилганлиги инкор этилса ёки ўз тасдиғини топмаса, суд шахснинг содир этилган жиноятга дахли бўлмаганлиги сабабли оқлов ҳукми чиқаради (ЖПК 83-модда 3-банди).

10. Судлар ҳукм чиқаришда ҳукмнинг фуқаровий даъво қисмини ЖПК 468, 470-моддалари талабларига сўзсиз риоя қилган ҳолда ҳал қилишлари лозим. Ушбу талабларни эътиборга олиб, суд ҳукмда даъвони тўла ёки қисман қаноатлантириш ёхуд рад қилиш сабабларини асослантириши, даъвогар талаблари қаноатлантирилган тегишли миқдорини кўрсатиши ва

фуқаровий даъво қайси қонунга асосан ҳал қилинганлигини кўрсатиши лозим. Бир нечта судланувчиларга нисбатан келтирилган фуқаровий даъво қаноатлантирилганда, ҳукмда ундирилган пул суммасининг қанча қисми улардан солидар ва қанча қисми улуш тартибида аниқ кўрсатилиши лозим.

Судларнинг эътибори шунга қаратилиши лозимки, ЖПК 471-моддасининг 1-бандига асосан айблов ҳукмини чиқаришда, судлар иш бўйича келтирилган фуқаровий даъво масаласини ҳал қилишлари лозим. Фақатгина суд фуқаровий даъво билан боғлиқ қўшимча ҳисоб-китоб талаб қилиб, уни суд мажлисида бартараф этишнинг имконияти бўлмаса ва бу суд қароридаги жиноят квалификацияси, жазо меъёри (чораси) ва ҳукмда чиқаришда юзага келадиган бошқа масалаларга таъсир қилмаганда, суд фуқаровий даъвонинг ундириладиган миқдори масаласи фуқаролик иш юритуви тартибида ҳал қилинишини тушунтириши лозим.

Фуқаровий даъвогар ёки унинг вакили суд мажлисига келмаган тақдирда, фуқаровий даъво кўрилмасдан қолдирилиши мумкин, ЖПК 413-моддасининг 2, 3-қисмларида назарда тутилган ҳолатлар бундан мустасно.

Жиноий ҳодиса юз бермаганлиги ёки шахснинг жиноят содир этилишига дахлдор бўлмаганлиги сабабли оқлов ҳукми чиқарилаётганда суд фуқаровий даъвони қаноатлантиришни рад қилади. Судланувчи содир этган қилмишда жиноят таркиби бўлмаганлиги туфайли оқлов ҳукми чиқарилганда, суд даъвонинг исботланиш даражасини эътиборга олиб, уни тўлиқ ёки қисман қаноатлантиради ёхуд қаноатлантиришни рад этади.

Фуқаровий даъвони қаноатлантирилиши ёки рад этилиши юзасидан суднинг қарори асослантирилиши лозим.

11. Суд айблов ёки оқлов ҳукми чиқараётганда, ЖПК 457-моддаси талабларига мувофиқ, қуйидаги масалаларни ҳал қилиши лозим: судланувчи айбли деб топилаётган қилмиш ҳақиқатан содир этилганми; бу қилмиш жиноят деб ҳисобланадими ва у ЖКнинг қайси моддасида назарда тутилган; бу қилмишни судланувчи содир этганми; судланувчи жиноят содир этилишида айблими; фуқаровий даъво қаноатлантирилиши керакми; фуқаровий даъвони таъминлаш учун хатланган мол-мулкни нима қилиш керак; ашъвий далилларни нима қилиш керак; процесс чиқимларини кимнинг зиммасига ва қанча миқдорда

юклаш керак; судланувчига нисбатан эҳтиёт чорасини танлаш, илгаригисини қолдириш, ўзгартириш ёки бекор қилиш, лавозимдан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини бекор қилиш керакми.

Бундан ташқари, суд айблов ҳукми чиқаришда судланувчининг жавобгарлигини енгиллаштирадиган ва оғирлаштирадиган ҳолатлар борми; судланувчи содир этган жинояти учун жазоланиши керакми; судланувчига қандай жазо тайинланиши лозим ва у шу жазони ўташи керакми; судланувчини ЖКнинг 34-моддасига мувофиқ ўта хавфли рецидивист деб топиш лозимми; озодликдан маҳрум қилинган маҳкум жазони қандай тартибли колонияда ўташи лозим ва жазо муддатининг бир қисмини турмада ўташи керакми; фуқаровий даъво қўзғатилмаган бўлса, жиноят туфайли келтирилган мулкӣ зарар ундирилиши керакми, судланувчилар шериклик ёки ҳиссадорлик тартибида жавобгарликка тортилишлари лозимми; судланувчига нисбатан тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллаш зарурлиги масалаларини белгилаши лозим.

ЖПКнинг 457-моддасида назарда тутилган масалаларни суд ҳар бир судланувчига ва ҳар бир жиноятга нисбатан унга эълон қилинган айб бўйича алоҳида-алоҳида ҳал қилади.

Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари экспертнинг тегишли хулосаси мавжуд бўлгандагина, қўлланилиши мумкин.

ЖПК 533-моддасининг биринчи қисми 1–4-бандларида назарда тутилган ҳолатлар аниқланса, суд ҳукмнинг ижросини қонунда белгиланган тартибда кечиктириш масаласини муҳокама қилиши шарт.

Судларга тушунтирилсинки, ЖПКнинг 563-моддасига мувофиқ, вояга етмаган судланувчига нисбатан ҳукм чиқаришда суд, ушбу Кодекснинг 457-моддасида кўрсатилган масалалардан ташқари, башарти, вояга етмаган шахс шартли ҳукм қилинса, унга озодликдан маҳрум этиш билан боғлиқ бўлмаган жазо тайинланса, вояга етмаган шахсга жамоат тарбиячиси тайинлаш зарурлигини муҳокама қилишга мажбур.

12. Ҳукмнинг кириш, тавсиф ва қарор қисмларининг мазмуни бўйича қонун талабларига риоя қилиш қонуний суд қарори чиқарилишининг муҳим қафолатларидан бири ҳисобланади.

Агар иш бўйича суд муҳокамаси турли жойларда ўтказилган бўлса, бундай ҳолда ҳукмнинг кириш қисмида иш сайёр суд

мажлисида кўрилгани ва ҳукм чиқарилган жой акс эттирилади. Бунда ҳукм чиқарилган жой деб, ҳукм эълон қилинган жой кўрсатилиши лозим.

13. Ҳукмнинг кириш қисмида, шунингдек, ҳукмни чиқарган суднинг номи, суднинг таркиби, суд мажлисининг котиби, тарафлар, таржимон кўрсатилади.

ЖПК 407-моддаси талабларидан келиб чиққан ҳолда, захирадаги халқ маслаҳатчиси ишни муҳокама қилиш бошланган пайдан эътиборан суд мажлиси залида ҳозир бўлганлиги ҳақидаги маълумот суд таркиби билан бирга эълон қилиниши лозим.

Башарти ишни муҳокама қилиш вақтида, халқ маслаҳатчиси суд таркибидан чиқиб кетган тақдирда, захирадаги халқ маслаҳатчиси унинг ўрнини эгаллайди ва ҳукмнинг кириш қисмида ҳукм чиқарган суд таркиби кўрсатилади. Захирадаги халқ маслаҳатчисининг суд муҳокамасидаги иштироки ва алмаштирилганлиги суд мажлиси баённомасида акс эттирилади.

ЖПК 25-моддасининг 4-қисмига мувофиқ, давлат ва жамоат айбловчилари, судланувчи, вояга етмаган судланувчининг қонуний вакили, ҳимоячи, жамоат ҳимоячиси, шунингдек, жабрланувчи, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар ва уларнинг вакиллари суд мажлисида тарафлар сифатида иштирок этадилар ва далиллар тақдим этиш, уларни текширишда қатнашиш, илтимос билан мурожаат қилиш, ишнинг тўғри ҳал этилиши учун аҳамиятга молик ҳар қандай масала бўйича ўз фикрларини билдиришда тенг ҳуқуқлардан фойдаланадилар. Шундан келиб чиқиб, агар суд муҳокамасида бир вақтнинг ўзида ёки ўзаро алмашиб бир неча суд мажлиси котиблари, давлат айбловчилари, ҳимоячилар ёки бошқа процесс иштирокчилари иштирок этганда, уларнинг барчаси ҳукмнинг кириш қисмида кўрсатилади.

14. Ҳар бир процесс иштирокчиси ўзининг ҳуқуқ ва мажбуриятларига эга эканлиги эътиборга олиниб, ҳукмнинг кириш қисмида ЖПКнинг тегишли моддаларига мувофиқ, уларнинг процессуал мақомини тўғри кўрсатиш лозим.

Ҳукмнинг кириш қисмида ҳимоячилар ва вакилларни кўрсатишда, улар кимнинг манфаатларини ҳимоя қилаётганлари ёки ифодаляётгани ҳам кўрсатилиши лозим.

15. Судларга тушунтирилсинки, ЖПКнинг 466-моддасига биноан ҳукмнинг кириш қисмида кўрсатилиши зарур бўлган

судланувчи хусусидаги иш учун аҳамиятли бошқа маълумотлар деганда, қилмишни квалификация қилишда, жазодан озод қилишда ёки шартли ҳукм қилишда, жазо тури ва миқдорини тайинлашда, жазони ўташ турини аниқлашда, маҳкумни ўта хавфли рецидивист деб топишда инobatга олиниши мумкин бўлган маълумотлар тушунилиши лозим. Булар қаторида судланувчи саломатлигининг аҳволи тўғрисидаги (масалан, ногиронлик), унда давлат мукофотлари, махсус унвонларнинг борлиги ҳақидаги ва бошқа маълумотлар ҳам бўлиши мумкин. Шу билан бирга, қайд этилган ҳолатлар мавжуд бўлмаганда, уларнинг йўқлиги ҳақида ҳукмнинг кириш қисмида кўрсатилмайди.

Шахснинг муқаддам судланганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд бўлса, судлар ҳукмнинг кириш қисмида ҳар бир судланганлик юзасидан тўлиқ маълумотларни, жумладан, ҳукм чиқарилган аниқ санани, ҳукм чиқарган суднинг номини, шахс айбли деб топилган ЖКнинг моддаси, қисми, банди ва суд томонидан тайинланган жазони, ҳукмнинг юқори суд инстанцияларида ўзгартирилишини, жазо ижро этилган ёки тўлиқ ўталган ёхуд жазодан озод этилган санани, жазодан озод қилиш асосини, агар шахсга амнистия актлари қўлланилган бўлса, қўлланилган санаси, суднинг номи, қўлланилган амнистия актининг санаси ва бандини кўрсатиши шарт.

Агар шахснинг қонунда белгиланган тартибда муқаддам судланганлик ҳолати тугалланган ёки олиб ташланган бўлса, суд ҳукмнинг кириш қисмида қачон ва қайси суд томонидан судланганлик ҳолати олиб ташланганлиги ёки қайси асосларда судланганлик ҳолати тугалланганлиги кўрсатиши керак.

Судлар шуни эътиборга олиши лозимки, ЖКнинг 77-моддасига мувофиқ судланганлик муддатининг ўтиб кетганлиги ёки судланганликнинг олиб ташланиши муносабати билан унинг барча ҳуқуқий оқибатлари бекор бўлади.

ЖК 77-моддасининг 5-қисмига асосан, қонуннинг ўзгариши муносабати билан жиноийлиги бекор қилинган қилмиш учун судланган шахс судланмаган деб ҳисобланади. Бундай ҳолда, суд ҳукмнинг тавсиф қисмида шахсни судланмаган деб ҳисоблаш ҳақидаги ўзининг хулосаларини асослаши шарт.

16. ЖПКнинг 463-моддасига кўра, айблов ҳукми тахминларга асосланган бўлиши мумкин эмас ва фақат судланувчининг жиноят содир этишда айбли эканлиги суд муҳокамаси да-

вомида исбот қилинган тақдирдагина чиқарилади. Айблов ҳукмига жиноят содир этилишининг иш бўйича барча мумкин бўлган ҳолатларини текшириш, иш материалларида маълум бўлиб қолган барча кам-қўстни тўлдириш, юзага келган ҳамма шубҳа ва қарама-қаршиликларга барҳам бериш натижасида йиғилган ишончли далилларгина асос қилиб олиниши лозим. Шундан келиб чиқиб, судланувчи томонидан терговда ёки судда айбини бўйнига олиш ҳолати у иш бўйича тўпланган ҳамда судда текширилган бошқа далиллар билан холисона исботланган тақдирдагина, айблов ҳукми чиқаришга асос бўла олади.

ЖПКнинг 117-моддасига биноан гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг яқин қариндошлари кўрсатув беришдан бош тортганлик учун жавобгарлик тўғрисида огохлантирилмайдилар. Шунинг учун ҳам суд, уларнинг суддаги ёки дастлабки терговдаги кўрсатувларига, мазкур иш бўйича дастлабки тергов босқичида ва судда ушбу шахсларга гувоҳлик кўрсатувлари беришдан бош тортиш ҳуқуқи тушунтирилган ва улар ўз хохишлари билан кўрсатув беришга розилик билдирган тақдирдагина, асосланиши мумкин.

17. Судлар шуни назарда тутишлари лозимки, ЖК 31-моддасининг учинчи қисми, 240-моддасининг 2-қисмига мувофиқ, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг яқин қариндошлари олдиндан ваъда бермаган ҳолда жиноят ҳақида хабар бермаганлик ёки жиноятни яширганлик, гувоҳлик кўрсатуви беришни рад этганлик ёки бундан бўйин товланганлик учун жавобгарликка тортилмайди. Қонун қайд этилган шахсларни ёлғон гувоҳлик берганлик учун жавобгарликдан озод этмаслиги сабабли, ўзларининг кўрсатув беришга розилиги мавжуд бўлганида, улар ЖКнинг 238-моддаси билан била туриб ёлғон кўрсатув берганлик учун жавобгарлик тўғрисида огохлантирилиши лозим.

18. ЖПКнинг 17-моддаси талабига биноан суд ҳукм чиқаришда шахснинг шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиш принципига амал қилиши, шу сабабли унинг шахсий ҳаётига тааллуқли ёки унга маънавий азоб-уқубат етказадиган маълумотларни одоб билан, агарда бундай маълумотлар ишдаги далилларга оид бўлса, ҳукмда кўрсатиши лозим.

Инсон шаъни ва кадр-қимматини камситадиган, унинг шахсий ҳаётига тааллуқли маълумотлар тарқалиб кетишига олиб келадиган, ёпиқ суд мажлисида кўрилган ишлар юзасидан ҳу-

сусий ажрим чиқарилиб, жамоатчиликка ошкор қилиниши тақиқланиши судларга тушунтирилсин.

19. Судларга тушунтирилсинки, ЖПК 467-моддаси мазмунига кўра, суд ҳукмининг тавсиф қисмида ушбу ишда муҳокама қилинмаётган шахс (шахслар)нинг жиноятдаги иштирокини кўрсатишга ҳақли эмас. Бундай ҳолларда ҳукмда судланувчи томонидан жиноят бошқа шахс (шахслар) иштирокида, унинг исми, фамилияси ва шахсига оид бошқа маълумотлар кўрсатилмасдан, содир этилганлиги қайд қилиб ўтилиши мумкин.

Бу хилдаги хатога йўл қўйилганда, бундан кейин бундай жиноят қатнашчисига нисбатан ишни кўраётган суд ҳукм чиқаришда, биринчи ҳукми айбдорликни тасдиқловчи далил сифатида келтиришга ҳақли эмас.

20. ЖПК 467-моддасига мувофиқ, агар жиноят олдиндан тил бириктирилган ҳолда бир гуруҳ шахслар томонидан ёки уюшган гуруҳ томонидан содир этилган бўлса, айблов ҳукмининг тавсиф қисмида ҳар бир жиноят иштирокчиси томонидан айнан қандай жинойий ҳаракатлар содир этилганлиги аниқ кўрсатилиши лозим.

Шу билан бирга, суд ҳукмида ҳар бир судланувчининг бир хилдаги ҳаракатлари қайта такрорланмаслиги, аммо уларнинг умумий ҳаракатлари қайд этишда ҳар бирининг роли конкретлаштирилган ҳолда баён қилиниши лозим.

21. Айблов ҳукмининг тавсиф қисмида, судланувчининг эълон қилинган айбловга муносабати ёритилиши, ўзини ҳимоя қилиш учун келтирган вазларига баҳо берилиши керак. Шу билан бирга, ҳукмда судланувчининг айбини исботлашга, жиноятнинг квалификациясига ёки жазо тайинлашга алоқадор бўлган кўрсатувларигина акс этирилиши лозим.

Судланувчи томонидан ўзининг суриштирув ва дастлабки терговда берган кўрсатувларини ўзгартирган тақдирда, суд унинг бу ва бошқа кўрсатмаларини батафсил текшириши ва уларга иш бўйича тўпланган бошқа далиллар йиғиндиси билан биргаликда баҳо бериши лозим.

22. Айбни исботлаш ЖПКнинг 86-моддасига мувофиқ, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва судга юкланганлиги сабабли, судланувчининг кўрсатув беришдан бош тортиши унинг айби исбот қилинганини белгиламайди ва унга нисбатан жазо турини ва миқдорини белгилашда унинг шахсини салбий то-

мондан тавсифлаш ҳолати сифатида ҳисобга олиниши мумкин эмас.

Шу сабабли, айбланувчининг дастлабки терговда ва судда берган кўрсатмаларини ўзгартириши ёки судда берган кўрсатувларини нотўғри деб ҳисобланиши шахсни салбий томондан тавсифлаш ҳолати деб ҳисобга олиниши мумкин эмас.

23. Иш бўйича айблов ҳукми чиқарилаётганда, ушбу иш бўйича чиқарилган биринчи ҳукм тайинланган жазо енгиллиги ёки оғирроқ жиноят тўғрисида қонунни қўллаш зарурлиги сабабли бекор қилинган бўлса, суд ЖПКнинг 414-моддасига биноан ҳукмнинг тавсиф қисмида судланувчининг айблилигини аввалги суд муҳокамасида текширилган далилларга таянган ҳолда, жиноятни тавсифлашга ва жазо чораларига боғлиқ бўлган ўзининг хулосаларини асослантиради.

24. Жиноятни Жиноят қонунининг у ёки бу моддаси, унинг қисми ёки банди билан тавсифлаш бўйича суднинг асослантирилган хулосаси айблов ҳукмининг тавсиф қисмининг муҳим белгиси ҳисобланади. Бунда судланувчининг ҳаракатлари нима учун айнан шу модда, қисм, банд билан тавсифланаётганлиги аниқ кўрсатилиши керак. Суд судланувчини баҳоловчи категорияларга тегишли (масалан, жиддий зиён, оғир оқибатлар ва ҳ.к) белгиларга қараб айбдор деб топишда, ушбу белгининг жиний қилмишда мавжудлигини тасдиқловчи ҳолатларни келтириши шарт.

ЖПКнинг 467-моддасига биноан айбловнинг ўзгартирилиши суд томонидан ҳукмнинг тавсиф қисмида асослантирилган бўлиши керак.

ЖПК 415-моддасига биноан суд айбловни ўзгартиришга ва судланувчининг ҳаракатини қонуннинг бошқа моддасига ёки қонун моддасининг бошқа қисми, бандига қайта тавсифлашга, шунингдек, жиноятнинг айрим эпизодларини, агар судланувчи қонуннинг янги моддаси билан тавсифланаётган ҳаракатлари унинг айбига кирган бўлиб, эълон қилинган айбловга нисбатан фактик ҳолатлари билан жиддий фарқ қилмаган ва оғирроқ жиноят белгилари бўлмаган тақдирдагина, судланувчига айб эълон қилинмаган қонун моддаси билан тавсифлашга ҳақли.

Оғирроқ айблов деганда ЖКнинг оғирроқ жазо чорасини кўзловчи бошқа нормаси (ЖК ушбу моддасининг қисми ва банди) татбиқ этилишини, бу эса, нафақат асосий, балки қўшимча

жазога ҳам тегишли эканлигини судлар эътиборга олишлари керак. Жиноятнинг тавсифини оғирроқ жазо турини назарда тутовчи қонунни ўзгартиришга олиб келувчи ёки содир этилган ҳаракатнинг тавсифини ўзгартирмасдан фактик айблов миқдорини кўпайтирувчи, айбланувчига қўйилмаган қўшимча эпизодларни ўз ичига олувчи айблов ҳам оғирроқ айблов ҳисобланади.

Шу билан бирга, ЖПК 490-моддасининг 5-қисми мазмунига кўра, жиноят оқибатида етказилган зарарни қоплаш миқдорини кўпайтириш, агар жиноят квалификациясига таъсир этмаса, маҳкумнинг аҳволини оғирлаштирадиган ҳолат ҳисобланмайди. Шу сабабли, суд ҳукм чиқаришда етказилган зарар суммасини ўзгартиришга ҳақли, башарти, бунда эълон қилинган эпизодлар бўйича айблов ҳажминини ва жиноят квалификациясини маҳкумнинг аҳволини оғирлаштирадиган томонга ўзгартиришга олиб келмаса.

Айбловнинг ҳақиқий ҳолатлари ўзгартирилиши деб, айблов ифодаси ўзгариб, унга илгари эълон қилинган жиноятдан объекти, айб формаси ва бошқа белгилари билан фарқ қилувчи бошқа қилмиш ёки жиноят қўшилганда айбловнинг илгари эълон қилинган айбловдан жиддий фарқланиши тушунилмоғи керак.

Бундан келиб чиқиб, масалан, суд айбдорнинг ҳаракатини ЖК 104-моддаси 2-қисмининг бир бандидан иккинчи бандига, агарда бу айблов мазмуни, шунингдек, жиноят мотивини жиддий ўзгаришига олиб келса, жиноят ишини қайта терговга юбормасдан туриб ўзгартиришга ҳақли эмас.

25. Суд судланувчига аввал эълон қилинган айбни ЖКнинг тегишли моддасига, яъни жабрланувчининг шикоятига асосан қўзғатиладиган жиноят ишлар бўйича (ЖК 105-моддасининг биринчи қисмида, 109-моддасида, 110-моддасининг биринчи қисмида, 111-моддасида, 118-моддасининг биринчи қисмида, 119-моддасининг биринчи қисмида, 121-моддасининг биринчи қисмида, 136-моддасида, 139-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида, 140-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида, 149-моддасида, 167, 170, 172, 173-моддалари) ўзгарганда, шахннинг жиноий жавобгарлик масаласи жиноят ишида жабрланувчининг аризаси мавжудлиги ёки суд мажлисида берган, судланувчини жиноий жавобгарликка тортилиши ҳақидаги ариза ҳамда оғзаки кўргазмаси асосида ҳал этилади.

Жиноят ишида жабрланувчининг шикояти мавжуд бўлма-са, суд мажлисида жабрланувчидан судланувчини жиноий жа-

вобгарликка тортилишини бўйича истак-хоҳишини аниқлаштириши лозим. Агарда жабрланувчи судланувчини жиноий жавобгарликка тортилишини хоҳламаса, шунингдек, жиноят ишида шикоят мавжуд бўлиб, жабрланувчи судланувчи билан ярашганлиги тўғрисида маълум қилса, суд жиноят ишини ЖПК 84-моддаси 1-қисмининг 6-бандига асосан тугатади.

26. Эълон қилинган айбловнинг (айблов эпизодларининг) бир қисми судда ўз тасдиғини топмаган тақдирда, айблов ҳукмининг тавсиф қисмида судланувчининг эълон қилинган айблов қисми бўйича оқланиши сабаблари келтирилади. Ҳукмининг қарор қисмида, суд шахсни эълон қилинган айблов қисми (эпизодлари) бўйича оқлаш тўғрисидаги қарорни қонуннинг аниқ нормаларига ҳавола қилган ҳолда чиқаради. Жиноятнинг тавсифини ўзгартиришга олиб келмайдиган айрим эпизодларнинг ёки айрим оғирлаштирувчи ҳолатларга кўрсатувларнинг, шунингдек, айбдорнинг шахсини салбий баҳоловчи маълумотлар айбловдан чиқариб ташланган тақдирда, суд ҳукмининг тавсиф қисмида айбловнинг қисмини асослантилмаган деб топиш тўғрисида тегишли асослар келтирган ҳолда хулоса қилиши етарлидир.

Судланувчи томонидан содир этилган бир жиноят, жиноят қонунининг бир неча моддалари билан хато тавсифланганда, ёки бир неча содир этилган жиноятларини жиноят қонунининг оғирроқ жазони тақозо қилувчи биргина моддаси билан тавсифлаш ўрнига асоссиз равишда жиноят қонуни бир моддасининг бир неча қисмлари билан тавсифланганда, суд ҳукмининг тавсиф қисмида судланувчига хато қўйилган ЖКнинг моддаси (моддаси қисми ёки банди)ни чиқариб ташлаш тўғрисида ҳам тегишли асослар келтирган ҳолда кўрсатиб ўтиши етарли.

27. Судлар айбга қўйилган айрим ҳаракатларнинг асослантилмаганлигини оғирроқ жавобгарликни белгилайдиган қилмишдан фарқлашлари лозим. Чунончи, ЖК 33-моддасининг 2-қисмига мувофиқ, агар шахс содир этган қилмишда ЖК Махсус қисми айти бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларнинг аломатлари мавжуд бўлса, у модданинг оғирроқ жазо белгиланган қисми бўйича жавобгарликка тортилади. Бироқ, агар иш материалларида айбловнинг шу эпизоди бўйича жиноий ҳодиса юз берганлиги, шахснинг қилмишида жиноят таркиби бўлганлиги ва унинг содир этилган жиноятга дахли бўлганлиги ўз тасдиғини топган бўлса, бундай ҳолатда суд

айбловдан ЖК моддасида енгилроқ жазо назарда тутилган қисми ни чиқаришни белгиламай, ҳукмнинг тавсиф қисмида судланувчи ни жавобгарликка тортишга асос бўлган ЖК моддасининг оғирроқ жазо белгиланган қисми билан модданинг бошқа қисмларида назарда тутилган барча квалификация қилувчи аломатларини кўрсатиб, жавобгарликка тортилишини асослантириб бериши лозим.

28. Судларнинг эътибори, ҳукм чиқаришда уларнинг жазо тайинлашнинг умумий асослари тўғрисидаги қонун талабларига оғишмай риюя қилиш шартлигига, жиноят қонунининг асосий принципларидан бири инсонпарварлик принципи эканлигига ва унинг мазмунига кўра жиноят содир этган шахсга нисбатан у ахлоқан тузалиши ва янги жиноят содир этишининг олдини олиш учун зарур ҳамда етарли бўладиган жазо ёки бошқа ҳуқуқий таъсир чораси қўлланилиши кераклигига қаратилсин.

Ушбу принципга биноан, жазолашдан қўзланган мақсадга енгилроқ чораларни қўллаш орқали эришиб бўлмайдиган тақдирдагина, оғирроқ жазо чоралари тайинланиши мумкин. Судлар жазо тайинлашда, содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини ва хусусиятини, содир этилган қилмишнинг сабабларини, келтирилган зарарнинг миқдори ва хусусияти, айбдорнинг шахси, унинг жавобгарлигини енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни ҳисобга олишлари керак. Булардан келиб чиқиб, судланувчининг жавобгарлиги даражаси хусусиятига қандай ҳолатлар таъсир этганлиги, шунингдек, унинг шахсини тавсифловчи суд муҳокамасида тасдиқланган ва ЖК 54-моддасига биноан жазо тайинлашда суд томонидан ҳисобга олинган бошқа ҳолатларни ҳукмда кўрсатиб ўтиш лозим.

Жазо тайинлашнинг умумий асослари тўғрисидаги қонунни қўллаётиб, судлар Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги «Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида»ги 1-сонли қароридаги тушунтиришларга амал қилишлари ва ҳукмнинг тавсиф қисмида суд томонидан у ёки бу жазони тайинлаш ҳақидаги ҳулосага келганлик асосларини кўрсатишлари, шунингдек, ушбу жиноят учун жиноят қонунда кўрсатилган жазодан ҳам камроқ жазо тайинлаш, қўшимча жазони татбиқ этиш, ҳарбий ҳамда махсус унвондан маҳрум қилиш асосларини кўрсатишлари зарур.

ЖКнинг 56-моддасида санаб ўтилган жазони оғирлаштирадиган ҳолатлар рўйхати қатъий бўлиб, кенгайтирилган талқин-

га йўл қўйилмайди, жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар эса, суд томонидан аниқ иш ҳолатларидан келиб чиқиб, ҳукмнинг тавсиф қисмида асослар келтирилган ҳолда кенгайтирилиши мумкин. Жиноятни тавсифлаш белгилари, шунингдек, шахснинг судланганлик ҳолатининг қонунда кўрсатилган тартибда тугалланиши ёки олиб ташланиши жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар сифатида келтирилмаслиги керак. Ҳукмда айбдорнинг биргина шахсини инобатга олган ҳолда жазо тайинланганлиги тўғрисида қайд этиш етарли бўлмайди.

Хавфли рецидивист томонидан жиноят содир этилиши бир қатор жиноятларнинг тавсифлаш белгиси ҳисобланади ва бу ҳолат шахс дастлабки тергов органи томонидан айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилинаётганида кўрсатиб ўтилган бўлиши лозим ва кейинчалик бу суд ҳукмининг тавсиф қисмида ҳам асосланганлиги келтирилган бўлиши керак.

29. Судлар шуни назарда тутишлари лозимки, ЖК 8-моддасининг 2-қисмига мувофиқ, ҳеч ким айнан битта жиноят учун икки марта жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Агарда ЖК моддасининг санкциясида асосий жазо билан бирга мажбурий қўшимча жазони қўллаш кўзда тутилган бўлса, суд томонидан қўшимча жазо фақат ЖКнинг 57-моддасида кўрсатилган асослар бўйича қўлланмаслиги мумкин.

Агар ЖК моддаси санкциясида кўрсатилган асосий жазого қўшимча жазо мажбурий тарзда тайинланиши белгиланган бўлса, суд ЖКнинг 57-моддасини қўллаган ҳолда, бошқа енгилроқ асосий жазо тайинлаган тақдирда, қўшимча жазо фақат ЖКнинг 45-моддасини қўллаган ҳолда тайинланиши, суд ҳукмининг тавсиф қисмида шундай қарор қабул қилганлигини асослантириши лозим.

Шу сабабли, аниқ жиноят учун тайинланадиган асосий ва қўшимча жазолар бирга бир бутун жазони ташкил қилади. Агар қўшимча жазо ЖКнинг алоҳида моддаси билан тайинланмаган бўлса, у ЖКнинг 59-моддаси тартибида жиноятлар мажмуи бўйича ёки ЖКнинг 60-моддаси тартибида бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш тартибида қўлланиши мумкин эмас.

Ҳукмнинг тавсиф қисмида ундирилиши лозим бўлган моддий зарарни қоплаш миқдори, айбдорни ўта хавфли рецидивист деб топиш тўғрисида, тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллаш, ашёвий далиллар тақдирини, фуқаровий даъво ёки

етказилган зарар масаласи ёки жиноят оқибаотида моддий зарар масаласини қаноатлантириш ёхуд рад қилиш хулосаси асослантирилган бўлиши керак.

Суд етарли асослар мавжуд бўлганда ҳукмнинг тавсиф қисмида маҳкумга нисбатан амнистия актини қўллаш ёки қўлламаслик, маҳкумни жазодан озод қилиш ёки жазо тайинламаслик, синов муддати белгиланган ҳолда шартли ҳукм қилиш, вояга етмаган маҳкумга жазо тайинламасдан бошқа мажбурлов чоралари қўллашни муҳокама қилиши лозим.

30. Айблов ҳукмининг қарор қисмида ЖПК 468-моддасига биноан судланувчининг фамилияси, исми ва отасининг исми, ЖКнинг уни айбли деб эътироф этишга асос бўлган моддаси (модданинг қисми, банди), судланувчининг ўта хавфли рецидивист деб топилганлиги (башарти, суд шундай қарор қабул қилган бўлса), судланувчига ҳар бир жинояти учун тайинланган жазо тури ва меъёри, узил-кесил тайинланган ўталиши лозим бўлган жазо чораси, озодликдан маҳрум этиш жазо тури қўлланилганда жазони ўташ лозим бўлган тегишли тартибли колония тури; судланувчи шартли равишда ҳукм қилинганда, синов муддати ва маҳкумнинг устидан кузатув олиб бориш вазифаси юклатилган жамоа ва шахс; ушлаб турилган ёки қамоқда сақланган вақтни жазо муддати ҳисобига кириштириш тўғрисида қарор; ҳукм қонуний кучга киргунига қадар судланувчига нисбатан эҳтиёт чорасига оид қарор; маҳкумнинг зиммасига юклатилган мажбуриятлар, ЖПК 533-моддаси асослари бўйича ҳукмнинг ижросини кечиктириш тўғрисидаги қарор ёритилиши лозим.

Бундан ташқари, ҳукмнинг қарор қисмида ахлоқ тузатиш ишлари жазосини ўташ жойи, жазо ва синов муддатларини ҳисоблаш, маҳкумга нисбатан амнистия актини қўллашлик, қонуннинг тегишли нормаларига биноан маҳкумни жазодан озод этиш тўғрисидаги қарор кўрсатилиши зарур.

Айрим жиноятлар учун қонун моддасида назарда тутилган жазонинг энг кам қисмидан ҳам камроқ жазо тайинлашда, ҳукмнинг қарор қисмида ушбу жазо ЖКнинг тегишли моддаси (модданинг қисми, банди) билан ЖК 57-моддасини қўллаган ҳолда белгиланаётгани тўғрисида кўрсатиб ўтилиши керак.

Судланганга жазони ўташ колония тури жиноятлар мажмуи бўйича узил-кесил жазо белгилангандан кейингина тайин-

ланади. Агар шахс жазони ўташдан озод қилинган ёки синов муддати белгиланган ҳолда шартли ҳукм қилинган бўлса, жазони ўташ колония тури тайинланмайди.

Суд жазони шартлилигини бекор қилиб, ҳукмда тайинланган жазони ижро этиш тўғрисида ажрим чиқариш пайтида, судланганга нисбатан жазони ўташ колониясини ҳам белгилайди.

31. ЖПКнинг 471-моддаси талабига кўра, айблов ҳукмининг ҳам, оқлов ҳукмининг ҳам қарор қисми судланувчини лавозимидан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини бекор қилиш тўғрисидаги қарорни, қўзғатилган фуқаровий даъво ёки суднинг ташаббуси билан зиённи қоплаш тўғрисидаги қарорни, ашёвий далиллар ҳамда ишга илова қилинган бошқа нарсалар ва ҳужжатлар тўғрисидаги қарорни, процессуал чиқимлар тўғрисидаги қарорни, шунингдек, ҳукм устидан апелляция ва кассация шикояти бериш, протест билдириш тартиби ва муддатларини ўз ичига олиши лозим.

32. Агар ҳукм чиқаришда, башарти: мазкур ҳукм билан судланувчига тайинланган жазони қўллашдан озод қилувчи амнистия акти эълон қилинган бўлса; шахснинг ҳукм чиққунга қадар қамокда бўлган вақти ЖКнинг 62-моддасида назарда тутилган дастлабки қамокни ҳисобга олиш қоидаларини назарда тутиб, суд томонидан тайинланган жазо чорасига тенг ёки бу чорадан ортиқ бўлса, суд айблов ҳукмини чиқаради ва тавсиф қисмида қабул қилинган қарорни асослантиради, қарор қисмида судланувчини айбдор деб топиб, унга ЖК тегишли моддаси (моддалари) билан жазо тайинлайди, сўнгра қонунга асосланган ҳолда тайинланган жазодан озод қилади.

Агар ҳукм чиқариш пайтида, башарти: маҳкум содир этган жиноят учун жазо тайинлашни истисно этадиган амнистия акти эълон қилинган бўлса; мазкур жиноят учун айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиш муддати ўтиб кетган бўлса; ҳукм чиқариладиган вақтга келиб, қилмиш ижтимоий хавфлилигини йўқотса ёки уни содир этган шахс ижтимоий хавфли бўлмай қолса; маҳкумнинг тузалишига жамоат бирлашмалари ва жамоалар томонидан қўлланиладиган жамоат таъсир чоралари ёки маъмурий жазо чоралари кўриш йўли билан эришиш мумкин бўлса; ҳукм чиқариш вақтигача судланувчи вафот этган бўлса; ЖКнинг 71-моддасига мувофиқ, шахсни ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги туфайли озод қилиш

учун асослар мавжуд бўлса, суд жазо тайинламасдан айблов ҳукми чиқаради.

33. ЖПКнинг 473-моддасига мувофиқ, суд ҳукми имзоланганидан кейин суд мажлиси залига қайтиб чиқади ва раислик қилувчи ёки халқ маслаҳатчиси ҳукмнинг қарор қисмини эълон қилади.

Суд мажлиси залида ҳозир бўлганларнинг ҳаммаси, шу жумладан, суд таркиби ҳам ҳукми тик туриб эшитадилар.

Агар ҳукм судланувчи билмайдиган ёки етарлича билмайдиган тилда баён қилинган бўлса, ҳукмнинг қарор қисми эълон қилингандан кейин, мазкур қисм таржимон томонидан судланувчининг она тилида ёки у тушунадиган бошқа тилда ўқиб эшиттирилиши керак.

Раислик қилувчи судланувчига ва бошқа тарафларга ҳукмнинг мазмунини, ҳукм устидан улар истаги бўйича апелляция ёки кассация тартибида шикоят бериш муддати ва тартибини тушунтиради. Башарти, судланувчи фавқулудда жазо чораси – умрбод озодликдан маҳрум қилишга ҳукм қилинган бўлса, унга афв этишни сўраб илтимос қилиш ҳуқуқи ҳам тушунтирилади.

Агар суднинг суд мажлиси залига қайтиб чиқиш вақтидан илгари хабардор қилинган судланувчи ҳукми эълон қилинишига келмаса, суд ҳукмнинг қарор қисмини унинг иштирокисиз эълон қилади. Суд мажлисини ёпиқ деб эълон қилгунга қадар, маҳкумни қидириш, ушлаш, уни тергов ҳибсхонасига жойлаштириш ёки ҳукм нусхасини топшириш учун судга келтириш ҳақида ЖПКнинг 423-моддаси тартибида ажрим чиқаради.

34. Судларга тушунтирилиши лозимки, ЖПКнинг 473-моддаси фақат ҳукмнинг қарор қисмини эълон қилиш тартибини назарда тутаяди.

Бунда, ҳукми чиқариш, тузиш ва имзолаш тартиби ЖПКнинг 454–460, 465, 472-моддалари талаблари асосида юрилади.

35. Озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахснинг вояга етмаган болалари, кекса ота-оналари, қарамоғида бошқа шахслар бўлса ва улар қаровсиз ҳамда ёрдамсиз қолаётган бўлса, суд Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 476-моддасига мувофиқ айблов ҳукмини чиқариш билан бир вақтда уларни қариндошлари ёки бошқа шахсларнинг ва муассасаларнинг вазифалигига ёки ҳомийлигига топшириш, маҳкумнинг қаровсиз

қолаётган мол-мулки ёки уй-жойи бўлса, уларни қўриқлаб туриш чораларини кўриш тўғрисида ажрим чиқаради. Агар ушбу масалалар айрим сабабларга кўра ҳукм чиқариш билан бир вақтда суд томонидан ҳал қилинмаган бўлса, улар суднинг тақдимномаси асосида умумий асосларда қонунда белгиланган тартибда ҳал қилинади.

Шунингдек, судлар ушбу масалани манфаатдор тарафларнинг тақдимномаси ёки аризасига асосан ЖПКнинг 541, 542-моддаларида назарда тутилган қоидалар асосида ҳукмни ижро этиш билан боғлиқ масалаларни ҳал қилиш тартибида кўриб чиқиши мумкин. Бунда суд ушбу масалани шу тартибда кўрилиши лозимлигини асослантириши керак.

36. Мазкур қарорнинг қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1997 йил 2 майдаги «Суд ҳукми тўғрисида»ги 2-сонли қарори, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги «Жиноий жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг айрим қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 10-сонли қарорининг 12-банди, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2003 йил 19 декабрдаги «Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми томонидан қабул қилинган айрим қарорларга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 20-сонли қарорининг 3-банди, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги «Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми томонидан қабул қилинган айрим қарорларга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 5-сонли қарорининг 13-банди, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2007 йил 14 ноябрдаги «Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми томонидан қабул қилинган айрим қарорларга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 17-сонли қарорнинг 17-банди ўз кучини йўқотган деб ҳисоблансин.

Олий суд раиси

Б. Мустафаев

**Пленум котиби в.б.,
Олий суд судьяси**

О. Хайитов